

КРАЄЗНАВЧА МОЗАІКА

БРЕСТСЬКІ ВИТОКИ

«РАЗГОВОРА ВЕЛИКОРОССИИ С МАЛОРОССИЕЮ»

Віршований діалог «Разговор Великороссии с Малороссиєю» є не тільки одним із найпомітніших поетичних творів української літератури другої половини XVIII ст., а й пам'яткою політичної думки Гетьманщини. Його «сочинил в честь, славу и защищение всей Малороссии генеральной канцелярии переводчик Семен Дивович, 1762 года сентября 21, в Глухове».

Написано «Разговор» на основі твору невідомого автора «Краткое описание Малороссии» (1734) та інших історичних джерел XVIII ст., зокрема літопису Григорія Грабянки. Цікавою є і форма твору, яку вибрав Семен Дивович. У давній українській літературі досить поширеною була форма «разговора», яку наслідують також і анонімний автор книги «Розмова поляка з литвином». Написав її польською мовою, на думку вчених Білорусі та Польщі, відомий історик і юрист, віленський вїйт Август Ратундус,* а надрукував у Бресті в 1564—1565 рр. поет, композитор і видавець Кипріан Базилік. Ця книга мала широкий резонанс у Великому князівстві Литовському. Відомий письменник-полеміст, філософ й юрист Андрій Волян (1530—1610) написав навіть вірш-рецензію «До Поляків і до Литви».

Твори Дивовича і Ратундуса об'єднує не тільки подібність їх назв, а й спільна тема: рівність двох народів, сполучених в єдину конфедеративну державу. Не викликає жодних сумнівів, що Семен Дивович читав брестське видання. Постає питання — як ця рідкісна книга опинилась у Глухові? Там були багаті приватні книгозбірні: генерального підскарб'я Якова Марковича, генерального хорунжого Миколи Ханенка та інші. Але, більш імовірно, що книгу привіз з Петербурга президент академії наук, гетьман Кирило Розумовський. Можна припустити, що при Генеральній військовій канцелярії була бібліотека з книгами іноземними мовами, бо в канцелярському штаті знаходимо значну кількість перекладачів. У цій бібліотеці, напевно, збирались різні пам'ятки юридичної та політичної думки. Безперечно, там були статути Великого князівства Литовського: «Хелминське право», «Саксонське зеркало» та інші. Адже К. Розумовський розпочав великі реформи — перетворення Гетьманщини на спадкову, напівнезалежну монархію, на кшталт Курляндського герцогства.

Звернемо увагу на дві дати — 28 червня 1762 року відбувся в Петербурзі дворцевий переворот, а 21 вересня Семен Дивович встиг написати «Разговор». Безумовно, відразу після перевороту гетьман доручив перекладачеві писати «Разговор» для підготовки козацької старшини до створення Малоросійського герцогства, обіцяючи урівняти її в правах з російським дворянством. Як показали подальші події, козацька старшина в основному не підтримала гетьмана. А в тому, що Катерина II поділяє його плани, Кирило Розумовський був впевнений. Є всі підстави вважати, що граф Розумовський брав активну участь у заколоті, оскільки Катерина, шукаючи підтримки вельможі, пообіцяла створити Малоросійське герцогство. Вже потім, приховуючи свою підступність, імператриця створює міф про вирішальну роль у заколоті братів Орлових. А насправді Катерина перемогла завдяки діям гвардійців Ізмайловського полку, командиром якого був саме гетьман. Невипадково відразу після перевороту імператриця призначає Кирила Розумовського командувачем Петербурзького військового округу. Можна ще згадати 1758 рік, коли Катерина спробувала захопити владу під час небезпечної хвороби імператриці Єлизавети. І тоді ключову роль відігравали брати Розумовські та їх оточення: Іван Єлагін, Василь Адогуров та інші.

Ось такий зв'язок через 200 років між подіями в Гетьманщині та діяльністю брестського культурного гуртка на чолі з князем Миколою Радзівілом Чорним.

Олександр ІЛЬІН.

* Ратундус (Августин Мелецький ?—1582) — правознавець, громадський і державний діяч Великого князівства Литовського. Був секретарем при королях Сигізмунді I і Стефані Баторії. Будучи доктором канонічного і світського права, займався систематизацією магдебурзького права. Брав участь у роботі над проектами Статутів Великого князівства Литовського 1566 і 1588 р., що свідчить про нього як одного з авторів концепції державної незалежності Великого князівства Литовського.